

BİREYSEL HAKLAR-KOLLEKTİF HAKLAR

YALIM ERALP

Ağustos 2010 | GPOT PB #18

ÖZET Azınlık/etnik gruplara tatınan ve tanınacak hakların bu grupları topluma ne ölçüde yaklaştıracacağı, kollektif hakların ileride ayrılmaya yol açıp açmayacağı sadece akademisyenlerin tartıştığı bir konu değildir. Siyaset de bu sorunlarla karşılaşmakta ve ülkenin bütünlüğünün hangi tür hakları tanımak suretiyle gerçekleştirebileceği meseleleri ile karşı karşıyadır.

Bireysel hakları tanımak mı daha iyi yoksa kollektif haklar gerekli mi tartışması uzun zamandır devam eden bir tartışma. Bu tartışmanın temelinde ise ulusal azınlık-etnik gruplar tartışması yatar. Ulusal azınlık nedir sorununun cevabını vermek kolay değil. Azınlık kavramından farkı nedir ? Bu soruyu Avrupa Güvenlik Teşkilatı Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoel'e sormuştum.O da cevap veremedi. Belki de cevabı Avrupa'nın geçmiş tecrübesinde yatıyor. Harpler dolayısıyla sık sık sınırın değiştiği Avrupa'da sınırın ötesinde kalanlara ulusal azınlık deniyor.Kısacası bir ülkede kalan azınlığın başka bir ülkede çoğunluğu varsa o zaman ulusal azınlık kavramı ortaya çıkıyor. Nitekim, ulusal azınlık hakları konusunda ilk ciddi yasa 1849 yılında Macar Hükümetince kabul

edilmiş ve yurt dışın da yaşayan Macarları da kapsar biçimde kaleme alınmıştı. Kim azınlıktır sorusunun cevabı ise karmaşıktır. Bazılarına göre ben azınlığım diyen herkes azınlıktır. Bazı akademisyenler ise 100 kişi bir araya gelirse azınlık olabilir demektedirler. Bunlar tabiatıyla radikal tariflerdir. Genelde azınlığın ne olduğu bilinir. Bununla beraber, her zaman mesele kolayca çözülmeyebilir. Örneğin, Birinci Dünya Harbinden sonra Gdansk serbest şehri Polonya'ya geçince Gdansk'daki Almanlar azınlık sayıldı ancak şehirdeki Polonyalılar nüfus bakımından azınlıktaydı ! Şehirdeki Polonyalıların hakları 1920 Danzig-Polonya sözleşmesi ile garanti altına alındı. Avrupa'nın azınlık kavram ve tecrübesi genelde bu tür sınır değişikliklerinin yarattığı olaylardan ileri geliyor.

Bir başka karmaşık nokta azınlık ile etnik grup arasındaki ayırımdır. Genelde azınlık hakları ya ikili ya da uluslararası anlaşmalar ve belgelerle tescil edilmiştir. Lozan Antlaşması bunun bir örneğidir. Azınlık hakları ve/veya etnik haklar uluslararası ilişkilerde demokrasi ve insan haklarının gelişmesi ile ortaya çıkmış değildir. Ortaya çıkış nedeni devletlerin başka ülkelerde "kendilerinden" olanların haklarını korumaya çalışmaları ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğuna yabancı müdahalesi İmparatorlukta demokrasinin gelişmesi ile alakalı olmayıp müslüman olmayanların haklarını düzeltmeye yönelik olmuştur. Wikipedia İslahat Fermanını aşağıdaki ifadelerle izah ediyor: "Bab-ı Ali tarafından ilan edilen Hatt-ı Hümayûn İslahat Fermanı Kırım Savaşının ateşkesinden 18 gün sonra, 18 Şubat 1856'da ilan edilmiştir. İslahat Fermanı Gülhan Hatt-ı Şerif reformlarını genişletmiştir.

Bu fermanın amacı, Millet-sistemini kaldırarak bütün din topluluklarının eşit vatandaşlık hakları sağlayarak Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında tam bir eşitlik sağlamaktır. Böylece Millet-i Rum haricinde gayrimüslimlere de devlet kademelerine memur olma yolu açılmıştır. Din değiştirme hakkı kabul edilmiş, İslâm'dan çıkmanın ölüm cezasıyla cezalandırılması usulüne son verilmiştir. Gayrimüslimlere askeri okullara gitme hakkı tanınmıştır. Ayrıca uygulanan vergilerde de bir eşitlik sağlanmıştır. Bu anlamda 15. madde ile "eşit haklar beraberinde eşit yükümlülükler getirir" düşüncesi getirilmiştir. Böylece gayrimüslimlerin de askerlik yapma yükümlülüğü doğmuş, askerlik yapmak

istemeyenlere de askerlik vergisi olan (bedel-i askerî) olanağı sunulmuştur. Bu Müslüman tebaa para karşılığında askerlik görevinden muaf olma şansını yakalamıştır.

İslahat Fermanı ile gayrimüslimler kendi meclislerini oluşturarak kendi meselelerini (ağırlıklı olarak yönetimsel ve dinsel) yönetmiş ve o konularda kararlar alabilmişlerdir. Aldıkları kararlar da (Rum Patrikliği Nizâmâtı, 1862, Ermeni Patrikliği Nizâmâtı, 1863 ve Hahamhâne Nizâmâtı, 1865) Batı tarafından "anayasa" (constitution) olarak anılmıştır."

Keza, Lozan Antlaşmasınının 37-45 nci maddeleri Türkiye'deki gayrimüslim azınlık haklarını ele almış ve Yunanistan'da bulunan Türk kökenlilere de aynı hakların uygulanacağını belirtmiştir. 44 ncü madde hakların uygulanmasında sıkıntılar olduğu takdirde Milletler Cemiyetinin konuya müdahil olabileceğini de belirlemek suretiyle azınlık haklarını uluslararası arenaya taşımıştır. Bu tür anlaşmalarda tanınan azınlık hakları kolektif haklar statüsüne girer.

İkinci Dünya Harbinin sona ermesi özellikle Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra azınlık hakları/etnik haklar uluslararası planda daha büyük yoğunlukla ele alınmaya başlamıştır. 1966 yılında imzaya açılan ve 1976 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesininin 27 nci maddesi azınlık haklarına dairdir. Bu madde etnik haklarla azınlık haklarını beraber mütalaa etmiş ve daha sonra başka belgelerde de

görülebilecek bir ifade kullanmıştır. Tanınan hakların “kişinin ait olduğu grubun diğer üyeleriyle birlikte kullanılabileceği” yolundaki ifade tarzı ile hakları bireysel haklardan kollektif haklara taşımanın kapısını açmıştır. Avrupa Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi de yukarıdaki 1976 sözleşmesindeki ifade tarzının benzerini benimsemiş olmakla beraber konu giderek kollektif haklar statüsüne girmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının 1990 Kopenhag Belgesinde de BM Sözleşmesinin 27 nci maddesindeki ifade tarzı mevcuttur. 1935 yılında Uluslar arası Daimi Adalet Divanı Arnavutlukta azınlık okulları konusunda verdiği istişari mütalaada ırk, dil ve din yönünden çoğunluktan ayrı gruplara eşit haklar tanınmasına ilaveten azınlık unsurlarına özellik, gelenek ve ulusal kimliklerini korumaları amacıyla imkanlar tanınması gerektiğini belirtmişti. Dikkat edileceği üzere dikkatle kaleme alınmış bu mütalaada kolektif veya bireysel denmemiştir.

Etnik/azınlık hakları konusunda Avrupa Konseyi, AGİT ve BM'nin sözleşmeler ve siyasal belgeler yoluyla önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Keza Avrupa Birliği de özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylıklar sırasında konu üzerine eğilmiştir. Bir kısım akademisyenler azınlık haklarının kollektif olmasından yana tavır koyarken bazı akademisyenler bu tür hakların bütünleşmeye engel olduğunu savunmuşlardır. Her hal ve karda Batı Avrupa'nın geçmiş tarihi deneyimleri ile aday ülkelerin

deneyimleri farklıdır. Bununla beraber, Avrupa Birliği ülkelerinin kendileri, her ne kadar bu alandaki sözleşmelere taraf olmuşlarsa da, bunlara ne ölçüde iç politikalarında itibar edip uyguladıkları da ayrı bir sorundur. Şu sıralarda başta Fransa olmak üzere bazı AB ülkelerinde Romanlara ve yabancılara karşı takınan tutum bir örnektir. Dolayısıyla, AB'nin aday ülkelere “transfer” edebilecekleri bir modeli yoktur. Tam demokrasinin uygulandığı durumlarda genelde azınlık haklarının siyasal sorun olmayabileceği görülmektedir. AB'nin aday ülkelere yönelik azınlık/kültürel haklar baskısının ana nedeni bu ülkelerde olası iç çatışmaların önlenmesi olduğu açıktır. Bu düşünce ve endişelerle AGİT Azınlıklar Yüksek Komiseri Makedonya üzerinde baskı yapmış ve bu ülkedeki Arnavut azınlığının ileri derecede kollektif azınlık hakları elde etmesine yol açmıştır. Bunlar arasında Arnavutça eğitim yapan okul ve liseler olduğu gibi üniversite dahi vardır. AGİT eski Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoel'ün önderliğinde kabul edilen Lund Tavsiyeleri de toplum içinde adeta farklı bir grup yaratacak haklar içermektedir. Avrupa Birliği de aday ülkelerle müzakerelerin başında Romanların durumu konusunda sessiz kalırken, bazı Orta Avrupa ülkelerindeki Romanların durumu rahatsız edici bir raddeye varınca Birlik bu grubun hakları konusunu adeta üyeliğin bir şartı haline getirmiştir. Amaç olası iç çatışmaları önlemektir.

Görülebileceği gibi, hakların ne ölçüde tanınacağı ve bunun olası sonuçları tartışma konusu olmaya devam

etmektedir. Devletler çeşitli derecelerde haklar konusunda hassasiyet göstermektedirler. Buna demokrasisi en ileri ülkelerde dahi rastlanmaktadır. 1999 yılında kültürel iletişim konusunda Norveç'in Bergen kentinde katıldığım bir seminerde zamanın Norveç Dışişleri Bakanı Knut Vollabeck'in yaptığı konuşma sırasında bir Lapp'ının "ana dilimizde konuşmamıza izin vermiyorsunuz" diye bağırmasını unutmadım. Devletlerin endişelerinin ana nedeni tanınan hakların ileride ayrılıkçı akımlara yol açma olasılığıdır.

Uluslararası planda devletlerin hakları geniş ölçüde tanımlarının ve ulusal ekonomik refahın yüksekliğinin ayrılıkçı akımlara set çektiği genel bir kural olmakla beraber, Belçika gibi bir ülkede Flamanlar ile Valonların giderek ayrışmaları ve İspanya'da tanınan bütün haklara ve ekonomik gelişmeye rağmen Katalonlar arasındaki kuvvetli ayrılıkçı akımın devam etmesi sözkonusu kuralın da istisnaları olabileceğini göstermektedir. Bununla beraber, hakların inkarının iç savaşa yol açması olasılığının son derece yüksek olduğu da açıktır.

AGİT Ulusal Azlıklar Yüksek Komiseri de başlangıçta hararetle savunduğu kolektif haklardan bir ölçüde uzaklaşmış ve 1998 yılında Locarno'da tertiplenen "Integrating Diversity" (Çeşitliliği Bütünleştirmek) başlıklı seminerde farklılığın/çeşitliliğin toplumların ana kesimleriyle bütünleştirilmesi, barıştırılması kavramına ağırlık vermişti.

Ulusal azınlıkların hakları genelde tarihten gelen ve ikili ve/veya çok taraflı anlaşmalarla tesbit edildiğinden bunları kolektif olması genel kabul görmektedir. Etnik haklara geldiğinde belki durum biraz farklıdır. Devletlerin çoğu eşit vatandaşlık ve tam demokrasi kavramlarını uygulamakta basiret gösterememişlerdir. Bir diğer ifade ile, devlet her din ve mezhebe, her etnik kökene eşit mesafede durmamıştır. Çağdaş devlet mümkün olduğu kadar din ve mezhep körü, etnik köken körü olduğu takdirde demokrasi ve eşit vatandaşlık kavramlarını da uygulamaya sokabilse bireysel etnik ve kültürel haklar iç huzuru sağlamakta ve vatandaşları memnun etmekte etkili olabilecektir. Ne yazık ki devletler çoğu kez bu beceriyi gösteremiyor. Devlet içinde bir etnik köken ve din/mezhep ağırlığını uygulamada ve yönetim şeklinde hissettirdiği ölçüde kendini "öteki" hisseden grup mensupları kolektif haklar konusunda teminat isteme yoluna gidiyorlar. Bununla beraber, kolektif haklar da belirli bir grubun ötekileşmesini tescil etmiş oluyor. Amerika Birleşik Devletleri giderek etnik köken ve mezhep "körü" bir tutum olarak haklar sorununun ihtilaf haline gelmesini önlemektedir. Bir diğer dikkat çeken nokta çeşitli ülkelerdeki Musevilerin tutumudur. Türkiye dahil çoğu kez Museviler azınlık sayılmalarına karşı çıkmakla beraber hem kimlik, dil ve ananelerini devam ettirmişler hem buldukları ülkenin toplumunun tam bir parçası olabilmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti maalesef etnik ve mezhep

farklılıklarına eşit mesafede duramamış, kültürel hakları çok geç tanımaya başlamış ve bugünkü sıkıntılara maruz kalmıştır. Barış ve Demokrasi Partisinin Kürt kimliği konusunda anayasal güven istemesi ve kollektif haklar talep etmesini bu çerçevede içinde ele almak gerekir. Türkiye için en iyi çözüm ciddi biçimde bireysel hakları uygulaması ve kökeni ne olursa olsun bütün vatandaşlarına, sinesindeki bütün din ve mezheplere eşit mesafede bulunmasıdır. Bu ciddi bir beceri ve toplumsal konsensus gerektirir. Diğer çözümler kanımızca zamanla ayrılmaya götürür.

YALIM ERALP

Yalım Eralp, Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (Global Political Trends Center - GPoT) Yüksek Danışma Kurulu üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve CNN Türk Diploması Yorumculuğu görevlerini yürütmektedir.

Bu çalışmada belirtilen fikirler ve sonuçlar yazarın kendi görüşleridir, GPoT ve İstanbul Kültür Üniversitesi'nin görüşlerini bağlayıcı nitelikte değildir.

ABOUT GPoT

GLOBAL POLITICAL TRENDS CENTER

Global Political Trends Center (GPoT) is a nonprofit, nonpartisan research institution established under the auspices of Istanbul Kültür University in 2008.

Our mission is to conduct high quality, independent and innovative research and education, acting as a link between policy-making institutions, academia, civil society and the media.

The Center aims to achieve this by routinely bringing together opinion leaders, government officials and other policy-makers, analysts and members of the media from Turkey, the region and elsewhere. Our activities range from conducting projects and research that analyze the contemporary social, political and economic trends in regional and international politics and producing policy recommendations, contributing to public debate through roundtable discussions and international conferences to publishing policy briefs and monographs, among others.

In accordance with its mission, GPoT Center has been active in virtually all fronts concerning not only Turkish foreign policy but the current regional and international agenda, including Turkey's European Union accession process, the Cyprus issue, NATO, the Turkish-Armenian reconciliation process, issues in the Middle East and North Africa, national and regional democratization, the Arab-Israeli Conflict and, most recently, the Nagorno Karabakh conflict.

CONTACT DETAILS

Global Political Trends Center (GPoT)
Istanbul Kültür University
Atakoy Campus, Bakirkoy
34 156 Istanbul, Turkey

www.gpotcenter.org
info@gpotcenter.org
Tel: +90 212 498 44 65
Fax: +90 212 498 44 05

